

POSKUS ETIČNE OSMISLITVE MANEVRSCKE STRUKTURE NARODNE ZAŠČITE (MSNZ)

V vsej zgodovini je bila vojska posebna družbena organizacija, ki je uničevala, ubijala in osvajala ozemlja. Ta organizacija je morala delovati skladno z zahtevami plačnika in čim učinkoviteje uresničiti njegove cilje. Učinkovitost se je merila z enotnostjo v akciji, s časom, nujnim za doseg cilja, in seveda z izkazanim pogumom – to pomeni brez odstopanja pri izvedbi ukazane naloge. Ob opremljenosti in bojnih sredstvih je najpomembnejši dejavnik vojske človek. Ali drugače povedano, ni drugega dejavnika. Je osrednji in edini, saj šele z njim dobijo vsa opremljena in druge okoliščine vojaški pomen. Je bit vojske. Osrednja sestavina tega dejavnika pa je morala. Biti čvrst, predan, sprejeti vojaške cilje kot svojo osrednjo življenjsko nalogo in jo tudi uresničiti! V zadnji tretjini dvajsetega stoletja je vse več vojsk pristopalo k oblikovanju urejenega izbora vrednot, s katerimi bi dosegle celovitost vojaške morale. Pisali so etične kodekse.

Takrat je naša slovenska vojska šele nastajala. Nastala je zaradi poguma, iznajdljivosti in dobrih družbenih povezav posameznikov v njihovem življenjskem okolju in svobodomiselnih državniških težnjah. Kodeksa ni imela, imela pa je ljudi, ki so ga z vso odgovornostjo živeli.

UVOD Z ETIKO

Filozofi, sociologi, zgodovinarji, medicinci, ekonomisti, pravniki, politiki, skratka vsi, pogosto govorijo o etiki. V starogrškem pomenu je etika (*ethos*) nraven, npravstven, šega, navada (Verbinc, 1983), medtem ko latinska beseda morala (*mos, moris*) pomeni vse to in še željo, običaj, pravilo, predpis, zakon, voljo, tudi način in kakovost.

Vsi omenjeni govorijo o neki etiki in ji določajo značilnosti. Svojo etiko osmišljajo in dajejo svojim družbenim vlogam poseben pomen. Vsak zase, aktualno in ekskluzivno, znotraj svoje spoznavne zmogljivosti in dojemanja.

Filozofi so od starogrških mislecev naprej večinoma ljudem v nekaterih družbenih vlogah predpisovali vrednote. Če je neki človek, na primer vojskovodja, imel nekatere vrednote in jih izražal z dejanji, je bil etičen. Postopoma so tudi ugotovili, da je etično, kar je za človeka dobro, in da se človek etično odloča takrat, kadar skuša dosežati to dobro zase in tudi tiste, za katere je odgovoren ali je z njimi kakor koli družbeno povezan. Širše, v družbenem smislu, je to dobro težko dosežati, ker je življenje posameznika odvisno ne le od prijaznih ali dobrih ljudi, temveč tudi od njegovega ekonomskega položaja, znanja in sposobnosti, socialnih veščin, spola, polti in še česa. Etike si ne moremo prilaščati. Ni naše etične resnice. Napačno jo razumejo tisti, ki jo prisojajo samo posameznikom z razvitim etičnim čutom znotraj njihovega koncepta resnice in s tem seveda tudi koncepta o tem, kaj je prav ali pravilno. Negativne etike ni. V zgodovini poznamo celo zapise etičnih norm, ki so veljale za lopove, za gusarje in podobne družbene »izmečke«. Poznali in imeli ter spoštovali so svojo etiko in zagotovo ravnali skladno z normami, ki so za njih veljale za dobro, prav in pravilno. Da ne bo ta misel preveč moteča, samo sedanja primerjava z etiko svetovnih ekonomskih vodij, ki s svojim ravnanjem ne ubijajo le posameznikov, temveč svet.

V širši družbeni podobi se posameznik izgubi, razblini, razne stroke ga posplošijo in vstavijo v vzorce zaposlenih, mladih, žensk, učencev, pijancev ..., vendar zanj kljub temu veljajo neke občečloveške, civilizacijske vrednote, ki jih lahko celo poosebi, sprejme za svoje in jih v svojem življenju poskuša tudi uresničevati, se za njih postaviti, boriti, se povezati z drugimi, pokazati družbeni pogum in podobno. Te vrednote so zapisane v Splošni deklaraciji človekovih pravic (Generalna skupščina

OZN, 10. 12. 1948), posebej velja poudariti pravico do življenja, nacionalne pravice in svoboščine in pravico do obrambe in samozaščite.

V stoletjih razmišljanja o etiki so filozofi razvili pretežno teorije etičnega vedenja in teorije etične osebnosti. Teorije etičnega vedenja delimo na:

- teleološke ali tiste, ki sledijo nekemu smislu in imajo ustrezno posledico;
- deontološke ali tiste, ki imajo za osnovo dolžnost ob izpolnjevanju točno določenih principov ali norm;
- ob njih pa poznamo tudi normativno ali imperativno moralo, ki velja zelo strogo za neko skupino in se naslanja na podrejanje dolžnostim. Ta etika je praviloma zapisana v obliki etičnih norm v etičnih kodeksih in velja za ljudi, ki vstopijo v nek sistem ali neka razmerja. Govorimo o vojaški etiki, novinarski, poslovni in podobnih etikah. Med sabo se razlikujejo le pri opisu etičnih norm, s katerimi se določajo etični standardi – etične drže glede na posebnosti njihovega dela.

Etiko vrednote določajo, opredeljujejo, ji dajo vsebino in pomen. Brez vrednot (in človeka v odnosu z drugimi) ni etike, zato lahko širše govorimo tudi o naslednjih konceptih:

- Splošna, vseveljavna civilizacijska etika, ki določa kulturni vzorec vedenja in življenja. Zaobjema ves svet in priznava pokrajinske razlike glede doseganja svoboščin človeka in državljana, demokratičnosti političnega in državnega sistema. Določa osnovne vrednote in je vezno tkivo družbe. Omogoča skupno življenje in vzpostavljanje ter razvijanje družbenih omrežij – sobivanja. Z razvojem civilizacije vrednote poimenujemo sicer enako, spreminja pa se jim pomen (npr. svoboda, svoboda posameznika, svoboda državljana ...). Taka civilizacijska etika je v zgodovini v svetu povzročila razpad sužnjelastništva, fevdalizma, monarhističnih sistemov državnega vladanja, kolonializma, fašizma in nacizma, klerofašizma, hladne vojne in podobnih družbenih pojavov. Med uporabljenimi vrednotami lahko omenimo tudi pravico do samoodločbe in svobode narodov.
- Verska nadvlada neke civilizacijske ravni družbenega življenja, na kateri vera določa znanje, socialna pravila, običaje, navade, zakone in s svojimi dogmami določa tudi vsebino vrednot.

- Skupni zgodovinski spomin in skupna življenjska izkušnja, vezana na narod ali državo. Tudi če narod ne more živeti vseh družbenih navad kot skupnost, ki omogoča življenje v skupni državi, in pripadniki prevzemajo kulturne vzorce države, v kateri živijo, je narodna pripadnost tako močna, da stoletja ne izgine.
- Skupnost življenja na lokalni ravni s skupinotvornimi dejavniki stke tako močne družbene vezi, ki dovoljujejo zaupanje, občutek soodgovornosti, pripadnosti in pripravljenosti za oblikovanje in izvajanje skupnih socialnih dejavnosti na kulturnem in političnem področju. Tudi prikrito, tajno delovanje!

RAZMERE NA PREDVEČER SPREMEMB

Med ustanavljanjem MSNZ in postopki za osamosvojitve Slovenije je bila Socialistična republika Slovenija federativni del Socialistične federativne republike Jugoslavije, v kateri je vojaško obrambo izvajala Jugoslovanska ljudstva armada, republika pa je imela svojo Teritorialno obrambo, ki je bila del obrambnih struktur skupne države, in svoj sistem splošnega ljudskega odpora (SLO) in družbene samozaščite (DS).

Leta 1990 je v Sloveniji veljal Zakon o splošni ljudski obrambi in družbeni samozaščiti iz leta 1982 in Slovenija je imela široko razvejan sistem obrambne in civilne zaštite. V Sloveniji je bila od leta 1968 organizirana tudi Teritorialna obramba s štabi in enotami z veliko orožja, ki ga je nabavila Socialistična republika Slovenija.

Ob tej strukturi velja omeniti obrambno vzgojo, izobraževanje, organiziranje in usposabljanje.

Vsaka samoupravna organizacija (delovna, lokalno-teritorialna, interesna, družbenopolitična ...) je imela usposobljene in razporejene ljudi v splošni ljudski obrambi in družbeni samozaščiti, načrtovala je svoje sile in zagotovitve za delovanje v vojnih razmerah, sodelovala v dejavnostih programov NNNP (*nič nas ne sme presenetiti*) in imela pripadnike v Teritorialni obrambi. Večje organizacije so imele celo svoje enote teritorialne obrambe. V Teritorialni obrambi je bila dosežena visoka vojaška kultura, njene prvine pa je bilo zaradi sistema splošne ljudske obrambe in družbene samozaščite čutiti v vsej družbi. Kultura obrambe in

samozaščite ter pripravljenosti na delo in življenje v vojnih razmerah se je negovala skozi sisteme sodelovanja in preverjanja. Sistem je ljudi – državljane navadil na usklajeno in povezano delovanje, na soodvisnost in soodgovornost. Povezal je vse družbene celice, od proizvodnje, prometa, zdravstva, šolstva do lokalnih skupnosti, v katerih so ljudje bivali in razvijali prostočasne dejavnosti.

Vodilno vlogo v enotah in štabih Teritorialne obrambe so imeli poveljniki, ki so bili praviloma tudi člani Zveze komunistov (ZK). Ta politična organizacija jih je naučila organiziranja in odgovornosti za druge, dela z ljudmi in motivacijskih prijemov. Veliko pa je pri organiziranju Teritorialne obrambe pomenilo:

- slovensko poveljevanje in načrtovanje;
- to, da so bili vodilni slovenski poveljniki;
- to, da so bili poveljniki enot, rezervisti praviloma tudi v civilnem življenju na vodilnih in vodstvenih položajih v delovnem okolju;
- lokalno organiziranje in popolnjevanje enot, in sicer pri vseh oblikah organiziranja in izvajanja vojaških dejavnosti, kot so bile mobilizacijske vaje, določanje poveljniških mest, nastanitve in vseh vrst zagotovitev delovanja v znanem, domačem okolju in prav nič ni moglo ovirati načrtovanega dela;
- da je bil odziv na vojaške dejavnosti ves čas skoraj 100-odstoten;
- da je bil v skoraj vsaki drugi družini kak rezervni pripadnik Teritorialne obrambe in je bila ta vojaška organizacija zato del vsakdana.

Pred letom 1990 se je v Sloveniji spremenila tudi družbena klima. V slovenski družbeni stvarnosti so že skoraj desetletje delovala nova družbena gibanja (NDG), Socialistična zveza delovnega ljudstva (SZDL) je govorila o Božičku, Zveza komunistov Slovenije (ZKS) o prenovi in sestopu z oblasti, oblikovale so se nove politične stranke, leta 1990 pa so bile prve večstrankarske volitve po drugi svetovni vojni. Nova Skupščina Republike Slovenije se je konstituirala 10. maja 1990, istega dne je priseglo tudi novo predsedstvo Republike Slovenije in 16. maja 1990 je Skupščina izvolila novo slovensko vlado. Med cilji nove vlade je bila tudi osamosvojitev Slovenije.

Družbeno ozračje se je spreminjalo tudi v drugih federativnih enotah, najmočnejše v Socialistični republiki Srbiji, ki je počasi prevzemala vodenje in prevlado v Zvezi komunistov Jugoslavije (ZKJ), si začela ideološko prisvajati Jugoslovansko ljudsko

armado in obujala velikosrbske želje po nadvladi nad preostalimi deli Jugoslavije. Za Slovenijo je bila zelo moteča tudi srbska želja po mitingih, po izvažanju njihovih političnih in zgodovinskih pravic – resnic v okolja drugih republik.

ZAKONITOST IN LEGITIMNOST OB PODPORI DOMOLJUBJA

Zakonitost in legitimnost moramo vedno ocenjevati z vidika:

- dogodkov, dogajanj ali izvedenih dejavnosti,
- nosilcev dejavnosti,
- družbenih in političnih razmer ter seveda
- razvitih zakonskih norm.

Zanimivo je dejstvo, da se vojska ali vojske ne ozirajo dosti na legitimnost. Za njih je pomembna zakonitost. Legitimnost pomeni, da bi morala vojska svoje ravnanje uravnavati skladno z željami družbe in prebivalcev, se ozirati na njihovo voljo in podpirati delovna okolja ali skupnosti. Vojsko bi to omejevalo in zaviralo pri izvajanju vojaških dejavnosti. Pri svojem ravnanju pa mora kljub temu upoštevati vrsto konvencij in spoštovati nekatere omejitve. Vendar je to civilizacijsko vprašanje, ki je precej povezano z zakonitostjo. Zakonitost pomeni usklajenost s pravnim redom in družbenimi normami.

Vojske pri proučevanju uporabe etike pri ravnanju vojaških oseb – kadar je to treba opraviti – uporabijo večinoma pot ugotavljanja zakonitosti. Kot primer, ameriške zračne sile in kanadska vojska uporabljajo naslednje sosledje vprašanj o ugotavljanju etičnosti ali uresničevanju etičnih norm:

- Kaj določa ustava?
- Kaj določa zakon o vojski?
- Kaj določajo mednarodne konvencije ali njim podobni obvezujoči akti?
- Kaj določajo interna pravila ministrstva in vojske?
- Kaj je bilo določeno v ukazu za neko dejanje ali ravnanje?
- Kaj določa etični kodeks?

Za vojske in obravnavane vojake je to navadno dovolj, saj je v njihove postopke le redko vključena civilna javnost. Kadar kršitev vojaškega reda preseže okvire vojske in se negativne posledice čutijo tudi v družbenem okolju, pa velja izprašati tudi legitimno stran etičnosti, kot smo videli pri ocenjevanju ravnanja in opustitvi ravnanja nizozemskih vojakov v Vukovarju, igrah vojaških pilotov nad športnimi tereni ali naselji, spolnih izživljanjih ameriških vojakov v Iraku in podobnem.

V slovenskem primeru organiziranja MSNZ je bilo legitimno vse, kar se je dogajalo, saj je šlo za uresničenje civilizacijskih vrednot naroda z močno podporo vsega prebivalstva. Hrepenenje po samostojnosti in svoji državi ali upanje, kot govorijo nekateri, je bilo v družbenem telesu skoraj fizično. Tega državni organi in politične stranke niso mogli spregledati.

Glede zakonitosti so okoliščine bolj zapletene in večplastne. Sistem splošne ljudske obrambe in družbene samozaščite je bil v republiki zakonit, enako tudi sistem organiziranja in delovanja Teritorialne obrambe, z dejstvom, da je obrambne sile vodila Jugoslovanska ljudska armada in je bila njihova zahteva po razorožitvi Teritorialne obrambe zakonita. Morda nora, nesramna, vendar kljub temu zakonita.

Določeno stopnjo zakonitosti je na tem področju pridobila Slovenija z odločitvijo o novem organiziranju Narodne zaščite in o organu, ki bo vodil to organizacijo na republiški ravni. Zavedanje, da sta sistem vzpostavljanja vzporedne obrambne mreže in njeno oboroževanje nezakonita, dokazuje način njenega delovanja. Organiziranje, kadrovske popolnjevanje, oblikovanje obrambnih načrtov, pridobivanje orožja, razkropitev in izbira mest hrambe orožja v civilnem okolju so se odvijali nezakonito, tajno in prikrito (konspirativno), zanj so vedeli le neposredno udeleženi – druge sodelavce so razporejeni pripadniki slabo poznali. Močno so se zavedali, da si delijo življenjsko soodvisnost in soodgovornost. To zavedanje je lepo opisal Franci Povše v članku, v katerem je predstavil začetke organiziranja MSNZ na Dolenjskem (Zbornik, 20. obletnica Manevske strukture narodne zaščite, Ljubljana 2011). Gonilno jedro iz milice je začelo delati v strogi tajnosti in soodvisnosti ter v kratkem času, pozneje tudi s pripadniki Teritorialne obrambe, vzpostavilo zavidljiv sistem usposobljenih in oboroženih obrambnih sil v pokrajini. Pri svojih dejavnostih so se zavedali, da

- je njihovo delo nezakonito;
- je popolnoma mogoče, da bi jih razkrili;
- bi bili po razkritju s sodelavci kaznovani.

Velja poiskati drugo tolmačenje zakonitosti, novo paradigmo na področju obrambne organiziranosti Slovenije. Če bi Sloveniji s svojo politično raznovrstnostjo in zahtevo po ponovnem odločanju o samoodločbi, osamosvojitvi ali odcepitvi v federaciji v nekaj letih uspelo prepričati preostale republike in bi jo vse podprle, bi lahko govorili o mirni evolucijski poti. Takratne razmere pa tega niso dovoljevale.

Visoka pričakovanja prebivalcev Slovenije glede nove demokracije in osamosvojitve, o oblikovanju svoje države in množičen odpor proti vsemu, kar se je dogajalo v drugih republikah in s čimer je federacija poskušala disciplinirati prebivalce in vodstvo Slovenije, je pripeljalo do nekega družbenega vrelišča. Revolucionarji bi rekli, da se je družbeni čas zgostil in da je mogoč samo razpad sistema ali revolucionaren preobrat. Do razpada ni prišlo, vsi dogodki od ustanovitve nove Narodne zaščite pa so pokazali, da takratne zakonske norme obrambnega sistema federacije in republike ne zadoščajo več, ne veljajo, ker preprosto ne omogočajo novih političnih, vojaških in družbenih vsebin, vrednot z novim tolmačenjem. Udeleženci novega sistema so oblikovali in živeli novo etiko.

V tem revolucionarnem obdobju, ko je novo nastajalo v razmerah starega, brez domoljubja ne bi šlo. Poudariti velja, da ni bilo želje po oblikovanju kakršne koli nove države, temveč po oblikovanju konkretne Republike Slovenije z vsemi nujnimi narodnimi in državnimi lastnostmi. Takega prebujanja domoljubja v vsej zgodovini Slovenija še ni doživela. Vemo, da je domoljubna čustva Slovencev zelo razbohotil francoski okupator na meji 19. stoletja, da je leto 1848 v slovenskih deželah prineslo nove narodne apetite, da so se ti še posebej izrazili na zletih okoli leta 1860, da so novo narodovo prebujenje prinesli konec prve svetovne vojne in Maistrove odločitve, da je partizansko gibanje vodila nova slovenska vojska. Toda leta 1990 so bile razmere na področju domoljubja popolnoma nove. Takrat so Slovenci že imeli močno razvito slovensko bit in pripadnost, vse od krajevnega do zvezne ravni, temu je dodaten naboj dal občutek, da bi se zahteve po osamosvojitvi in oblikovanju slovenske države lahko celo uresničile. In to zdaj, v tem času! In najvišjo splošnočloveško vrednoto, svobodo, so povezali z osamosvojitvijo, takratni federativni državni sistem za sovražen in Jugoslovansko ljudsko armado za okupatorsko vojaško silo.

ETIČNO OSMIŠLJANJE

Za ogrodje etičnega razmišljanja in tehtanja o etičnosti dejanj v obdobju sprememb sem vzel dolgo obliko etičnega premišljanja Vojana Rusa (Rus, *Kultura, politika in morala*, Maribor, 1969) in jo malo preoblikoval. Ob moralnem dejanju sem določil korake moralnega spoznanja, moralne zamisli in odločitve, moralne akcije in moralnega učinka.

Moralni položaj in moralno dejanje se vežeta na predhodno razmišljanje o legitimnosti, zakonitosti in revolucionarni spremembi v slovenski družbi. Glavni udeleženci ali tisti, ki so bili neposredno vpeti v ustvarjanje sprememb, so bili vojaki – oziroma novi (novi, nastali iz starih – ni bilo drugih!) vojaki in miličniki, pripadniki nove obrambne organizacije, ki se je od maja 1990 do oktobra 1990 popolnjevala, oboroževala in usposabljala. Govorimo o prevladi vsebin teleološke teorije, saj je bil najvišji smisel takega organiziranja in delovanja osamosvojitve in oblikovanje države, vsa druga prizadevanja pa so se podredila in imela deontološko konotacijo: osredinjenje na izvajanje dolžnosti ne glede na posledice.

V zgodovini so imeli Slovenci zelo podoben položaj vsaj dvakrat. Prvič po prvi svetovni vojni, ko je na območju, ki je še vedno pripadalo avstrijskemu cesarstvu in zakonodaji, general Rudolf Maister vzpostavil slovensko vojaško nadvlado, ustanovil slovenske vojaške enote in dal Narodnemu svetu v Mariboru in Ljubljani možnost, da njegov vojaški uspeh politično prevzame in izkoristi. Če odštejemo neuspeh na plebiscitu, je vse drugo uspelo.

Naslednje okoliščine, ko je vojska rešila slovensko ozemlje in državo, so bile med drugo svetovno vojno. Okupatorjem (Nemcem, Italijanom, Madžarom in Hrvatom), ki so želeli potujčiti in izbrisati slovenstvo in slovenski živelj, je napovedala boj novooblikovana slovenska vojska.

V zametku slovenske državnosti je torej že od nekdaj vojaška akcija slovenskih vojakov. Višjega moralnega sporočila ne moremo najti!

1. Korak: moralno spoznanje in zamisel. Sodelujoči pri novem obrambnem organiziranju so ocenili, da so družbene razmere zrele za uresničitev osrednjega smisla, da so udeleženci dovolj usposobljeni, sposobni in pripravljeni v največji tajnosti izvajati postopke za krepitev obrambne sposobnosti, pri tem pa so jih vodile najvišje splošnočloveške vrednote.

Osrednja moralna zamisel o nujnosti novih oblik in načinov delovanja je pravzaprav izhajala iz te nujnosti. V svojih ocenah so ugotavljali, da jim razmere resnično ne omogočajo ničesar drugega. Treba se je postaviti zase in za svojo svobodo. Ob tem so se na negotove varnostne razmere obesile še ekonomske in finančne težave ter poskusi mednarodne osamitve. Federacija ni spala!

2. Korak: moralna odločitev se je skladno s prvo točko ponudila kar sama. Ob znanih obrambnih in samozaščitnih lastnostih Slovencev je bil oboroženi odpor logičen korak. Logičen še posebej zato, ker so prebivalci Slovenije izražali nedeljivo podporo ponovnemu preverjanju samoodločitve in osamosvojitve, da o svoji državi ne govorimo. MSNZ je bila na tej poti prvo dejanje, vendar pa v zgodovinskem spominu ne zaznavamo moralnih odpadnikov.
3. Korak: moralna akcija je stekla med obdobjem do oblikovanja nove Teritorialne obrambe in njene neposredne podreditve slovenskim državnim organom. Akcija je pokazala visoki moralni čut in moralno držo vseh udeležencev; ob tem bi lahko napisali široki nabor vrednot, ki so jih takrat uresničevali.
4. Korak: moralni učinek po končani akciji MSNZ in njenih naslednikov – iz nje razvitih vojaških in drugih obrambnih sestavov, je bil dosežen smisel in državljanski ponos, ki še dolgo po letu 1991 ni zbledel. Samostojnost, suverenost, mednarodno priznana država Republika Slovenija so zgodovinski izkupički tajno oblikovane MSNZ.

SKLEP

Organiziranje in delovanje nove Narodne zaščite, pozneje Manevrske strukture Narodne zaščite (MSNZ), je bilo visoko moralno dejanje. V vseh pogledih in ob vseh vrednotah, ki so bile takrat v ospredju. To je bila epopeja velike zmage slovenskega naroda, življenje novega domoljubja in nove državniške samozavesti. Večkrat bi morali o teh kratkih družbenih trenutkih tveganega postopka slovenskega osamosvajanja razmišljati, o njem pripovedovati in biti nanj ponosni. Zgodovinsko, slovensko genetsko!